

УДК 911.3

Пендерецький О.В.

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ПРОМИСЛОВОГО ТУРИЗМУ

На основі аналізу об'єктів промислового туризму та методики SWOT-аналізу розвитку Карпатського регіону встановлено пріоритетне освоєння його рекреаційного потенціалу в поєднанні з новим видом туризму – промисловим. Визначено сприятливі перспективи для його освоєння.

Ключові слова: антропогенне навантаження, туристичні ресурси, забруднення, туризм, екологічний, стійкий, навколишнє середовище.

На основе анализа объектов промышленного туризма и методики SWOT-анализа развития Карпатского региона установлено приоритетное освоение его рекреационного потенциала в сочетании с новым видом туризма - промышленным. Определены благоприятные перспективы для его освоения.

Ключевые слова: антропогенная нагрузка, туристические ресурсы, загрязнение, туризм, экологический, устойчивый, окружающую среду.

Based on the analysis of industrial tourism and methodology SWOT-analysis of the Carpathian region set the priority development of its recreational potential, combined with a new kind of tourism - industry. Determined the favorable prospects for its development.

Keywords: human pressure, tourist resources, pollution, tourism, environmental, sustainable, environment.

Постановка проблеми. Кожний громадянин України має конституційні права на відпочинок, відновлення та зміцнення здоров'я, на користування установами культури, доступу до історичної, природної, промислової спадщини, на пізнання та вільне отримання інформації, на соціальний захист. У плані промислового туризму, це різноманітне сприйняття рідного краю, своєї країни, духовне самозбагачення особистості та патріотичне виховання поколінь.

Туризм – це великий сектор економіки. Держави і народи багатіють від туризму, його частка у внутрішньому валовому національному продукті постійно зростає, досягаючи чверті, третини і більше. У світовій

економіці туризм вийшов на лідируючі позиції, конкурує з видобутком і переробкою нафти, продажем зброї. Правда, з тією різницею, що тут ефективність поширюється в першу чергу на самих громадян, вигода дістається безпосередньо їм, до того ж туристичні ресурси не спливають зі своєї країни. Залишаються на місці колишня астрономічна обсерваторія на горі Піп-Іван (2028м, 1938р.), Галицький замок (1114р.), Храм святого Пантелеймона (1194р.) біля Галича – єдина білокам'яна церква княжої доби. Нікуди не діваються знамениті кам'яні кулі біля м. Яремча, меморіали героям і народним подвигам. Фахівці передрікають світовому туризму незабаром абсолютну першість серед галузей економіки, бо туризм став нормою життя сучасної людини.

Для Карпатського суспільно-географічного району структурна перебудова господарського комплексу і ефективна регіональна політика є головними напрямками соціально-економічного розвитку. Тому ці процеси взаємопов'язані і передбачають структурну трансформацію суспільних процесів у відповідності з специфікою територій і необхідністю забезпечення інтересів держави та місцевих громад. Стає очевидним використання наявних природних і промислових ресурсів у промисловому туризмі [1].

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Серед останніх досліджень і публікацій соціального напрямку в туристичній діяльності слід відзначити посібник Мазура Ф.Ф. [4], де розглянуто суспільно-економічні і природні ресурси розвитку рекреаційної індустрії у Карпатському регіоні, монографію Рудька Г.І. [5], навчальний посібник Рутинського М.Й. та Стецюк О.В. [6], а також ряд авторських праць [1, 2,3].

Визначення невирішених сторін проблеми. Використання ресурсів повинно бути таким, щоб задовольнити економічні, соціальні та естетичні потреби, але при цьому зберегти культурну унікальність, найважливіші екологічні особливості, різноманіття біологічних видів та життєво важливі системи. Це є актуальним та перспективним з точки зору розвитку в країні промислового туризму [1]. Сутність його полягає в тому, що в якості екскурсійних об'єктів використовуються звичайні промислові підприємства, об'єкти народних промислів, де в ролі атракцій постають виробничі цикли, технологічні процеси, результати роботи підприємств. Використання цих об'єктів без врахування взаємовідносин людини, суспільства і природи, охорони навколишнього природного середовища, що є самою гострою і актуальною проблемою сучасності, призводить до небажаних результатів.

Мета та завдання статті. Визначити соціальне спрямування для освоєння промислового туризму в Карпатському туристичному регіоні.

Виклад основного матеріалу. Економіко-географічні чинники є об'єктом, який сприяє туризму, в тому сенсі, що економіка різних районів досить різна між собою за структурою і рівнем всіх галузей господарства, за їх територіальним розміщенням і сполученням, специфіці технологічних процесів і т.д., що викликає інтерес у представників ділових і промислових

кіл. Нерідко в програму подорожей бізнесменів і промисловців входить відвідування наукових центрів і виробничих підприємств з метою ознайомлення з результатами досягнень даного регіону в науково-технічній сфері, вивчення досвіду, технологій, підвищення професійного рівня та кваліфікації. На сьогоднішній день стратегічна мета перспективного розвитку Карпатського суспільно-географічного району полягає в тому, щоб на основі оптимального використання природи, матеріально-технічних, інтелектуальних та трудових ресурсів створити ефективну туристичну систему, яка забезпечить матеріальний добробут місцевому населенню і вирішить соціальні питання краю.

Чотири області Карпатського регіону – Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська та Чернівецька займають загальну площу 56,6 тис. км. кв., де проживає близько 6,4 млн. чоловік табл.1, мають надзвичайно вигідне географічне положення, яке в поєднанні з багатою природно-ресурсною базою і значним трудовим потенціалом сприяло нарощуванню промислових потужностей та сільськогосподарського виробництва. Як результат – ігнорувались соціальні пріоритети, екологічні блага та рекреаційні цінності регіону, що призвело до формування структури господарського комплексу, в якому домінуючу роль відіграють природоексплуатуючі галузі матеріального виробництва. На сьогоднішній день у гірських районах проживає близько 1,3 млн. осіб, приблизно 20 % усього їх населення, з них третина – на висоті 500 м над рівнем моря і вище [5, с.185]. Гори створюють специфічні, надзвичайно складні умови для проживання та господарювання, тому тут вкрай гострою є проблема зайнятості і, як наслідок, низький рівень матеріального добробуту гірських жителів. Ослабленню цих та інших негативних процесів, розширенню сфер зайнятості та розвитку інфраструктури регіону сприятиме впровадження в краї промислового туризму з відповідною організацією обслуговування. Розроблення спеціальних турів на промислові об'єкти, місця народних промислів, що має за мету ознайомлення з техногенними спорудами, процесами і явищами, технологіями виготовлення оригінальної продукції цінується дуже дорого і приносить значні доходи [2]. Суть промислового туризму – подолання негативного ставлення до промислових міст і територій, ознайомлення людей з надбаннями індустріальної епохи, показ кращих витворів індустріальної цивілізації, осередків народних промислів.

Метою промислового туризму є також відвідування покинутих людиною житлових і технічних споруд, освоєння різноманітних місцевостей, візити на різні занедбані об'єкти. Також ними можуть бути ті об'єктами, що вже не використовуються Міністерством борони, залишені підприємства і заводи, різні покинуті житлові споруди. Занедбані промислові підприємства, депресивні райони, можливо, колись стануть не менш популярними місцями відпочинку, ніж художні галереї чи морські пляжі. Важливе значення тут має створення на пільгових умовах об'єктів інфраструктури туризму, гарантування зі сторони держави сприятливих умов діяльності туристичних підприємств у гірських районах, що надасть

стимулу для розвитку народних промислів, створить робочі місця місцевому населенню та збільшить надходження до бюджетів.

Таблиця 1. Відомості обласних держадміністрацій на 1 січня 2010 р.

№ з/п	Найменування	області			
		Закарпатська	Львівська	Івано-Франківська	Чернівецька
1	Площа, тис. км ²	12,8	21,8	13,9	8,1
2	Населення, млн.чол.	1,3	2,6	1,5	1,0
3	Туристичних фірм	47	141	69	111
4	Об'єкти природно-заповідного фонду	415	400	147	310

Великі нафтогазовидобувні регіони Прикарпаття, переробні заводи, підприємства енергетики, металургії і машинобудування, солевидобування, разом із шахтами, кар'єрами і териконами промислових відходів стали привабливими туристичними об'єктами. Тут знаходяться також пам'ятки історії та культури, найстарші з яких розташовані в районі р. Дністра та Закарпаття. На території чотирьох областей взято під охорону понад 6 тисяч пам'яток архітектури IX – XIX ст. Багато з них колись мали промислове значення, забезпечували людей засобами проживання. На теренах Карпатського краю промисловий туризм має всі перспективи для того, щоб зайняти певний сегмент туристичного ринку. Основою для цього є потужний промисловий осередок, природні об'єкти промислового туризму, місця народних промислів. На теренах Карпатського краю найхарактернішою ознакою є наявність всіх цих об'єктів. Значною мірою цьому «посприяд» військово-промисловий комплекс колишнього Радянського Союзу, залишені і занедбані об'єкти якого після детального дослідження і вивчення їх стану еколого-техногенної безпеки можуть бути ефективно задіяні для промислового туризму. Це збільшить кількість міжнародних туристів в краї, приплив іноземних інвестицій. Адже згідно з рекомендаціями Всесвітньої туристичної організації, а також Міжнародного бюро соціального туризму сказано, таке: у національних інтересах підтримувати оптимальне співвідношення 4 : 1. Тобто на одного, що виїжджає подорожувати за кордон, повинно припадати четверо, які подорожують на внутрішніх туристичних маршрутах. Крім іншого, це сприяє поліпшенню умов для недорогого в'їзного туризму, тобто для додаткового припливу валюти. Важливим напрямком розвитку Карпатського регіону є пріоритетне освоєння його рекреаційного потенціалу [4] в поєднанні з новим видом туризму – промисловим. Основними аргументами обґрунтованості цього вибору можна навести такі:

1. *Наявність природно-ресурсної бази.* В регіоні є понад 800 джерел і свердловин лікувальних мінеральних вод усіх відомих типів, багато з них

унікальні, їх запаси достатні для щорічного оздоровлення більше як 7 млн. чол. Зараз рівень їх використання не перевищує 15%. Розвідано також значні запаси лікувальних грязей та озокериту (Борислав та Східниця). Ці ресурси у поєднанні з сприятливими кліматичними умовами є природною базою розвитку стаціонарно-курортної справи. Карпати мають потужний потенціал для розвитку різних видів туризму. Мальовничі ландшафти, рельєф створюють сприятливий фон для короткотривалого відпочинку. Карпати не мають альтернативи на Україні щодо розвитку гірськолижного спорту на рівні світових стандартів.

2. *Вигідне географічне положення.* Регіон розташований в центрі Європи, через нього проходять різноманітні зв'язки, а непогана транспортна доступність є сприятливим фактором залучення контингенту відпочиваючих не тільки з східних регіонів, а й Європейських країн. Карпати можуть служити своєрідним полігоном дислокації центрів міжнародного бізнесу, що стимулюватиме ріст комерційного та ділового туризму.

3. *Фактор територіального поділу праці.* В Україні фактично є два регіони, умови яких дозволяють забезпечити процес задоволення суспільних потреб в рекреаційних послугах, а саме: *Чорноморсько-Азовський регіон, Карпатський регіон.*

На фоні перевантаженості першого і зростаючому попиту Карпати виступають фактично єдиною територією, яка може реалізувати незадоволений попит населення на оздоровлення і відпочинок.

4. *Наслідки Чорнобильської аварії.* Порівняно високий рівень екологічної безпеки і наявність великих запасів мінеральних вод для лікування радіаційних захворювань обумовлюють потребу в створенні в Карпатах широкої мережі спеціалізованих оздоровниць для населення, яке потерпіло від радіоактивного забруднення.

5. *Екологічний феномен території.* З однієї сторони, природа Карпат у порівнянні з іншими регіонами зазнала менших втрат і в багатьох місцях зберегла свій первісний стан. А для різних форм відпочинку і туризму це дуже важливо. З другої сторони, враховуючи винятково важливе кліматичне і водно регулююче значення Карпат як для України, так і для сусідніх Європейських держав, гостро стоїть питання збереження унікальної природи цього краю. Якщо відкинути чисто консервативні варіанти виконання цього завдання, то туризм і відпочинок в екологічно обґрунтованих межах можуть виступати активною формою забезпечення екологічної безпеки Карпат.

6. *Соціально-економічна специфіка гір.* У гірських районах чотирьох карпатських областей проживає близько 1,3 млн. чол., тобто близько 20% усього населення. З них третя частина – на висоті 500м і більше. Гори створюють специфічні надзвичайно складні умови проживання та господарювання, особливо у сільському господарстві. Тому гостро стоїть проблема зайнятості населення тих районів, і як результат - низький рівень матеріального добробуту жителів гір. Стабілізації цих та інших негативних

процесів за рахунок розширення сфер зайнятості, розвитку інфраструктури сприятиме туризм з відповідним сервісом та організацією обслуговування, в яких може бути задіяне місцеве населення. В даному контексті розумної альтернативи рекреації просто не існує.

7. *Економічна конкурентоспроможність рекреаційної сфери.* Світовий досвід показує, що туризм є високорентабельною галуззю народного господарства. Наприклад, в Італії він дає 17 млрд. дол., що дорівнює 30% від суми доходів щорічного експорту цієї країни; в Італії прибуток від туризму становить 11%, в Данії – 8%, в Австрії – 9% прибутків, які надходять від експорту товарів за кордон. Сьогоднішні показники економічної результативності вітчизняного туризму поки що далекі від зарубіжних.

8. *Сприятливі перспективи для промислового туризму.* На теренах Карпатського краю промисловий туризм має всі перспективи для того, щоб зайняти певний сегмент туристичного ринку. Основою для цього є потужний промисловий осередок, природні об'єкти промислового туризму, місця народних промислів.

Таблиця 2. Аналіз сильних та слабких сторін Карпатського регіону [6, с.255]

<p>Переваги</p> <p>Прикордонне положення регіону Існує досвід прийому відвідувачі Гірські краєвиди / природа Історична спадщина міст і сіл Народна культура та народні промисли Відомий на певних ринках (Київ, Росія) Гостинне населення Чисте навколишнє середовище Політична стабільність</p>	<p>Недоліки</p> <p>Погані умови прибуття та пересування Несприятлива обстановка для гостей, які не прибувають з туристичною групою Візовий режим Негативні відгуки про Україну Нерозвинута інфраструктура Низький рівень інвестицій Недостатність коштів для маркетингу Якість ресурсів та послуг Погана інтерпретація пам'яток та експонатів Відсутність гарантій якості</p>
<p>Можливості</p> <p>Сільський та екологічний туризм Туризм за інтересами Молодіжний гірський туризм Культурний туризм та туризм для діаспори Зимові види спорту Конкурентні ціни Регіональне співробітництво Позитивний імідж регіону</p>	<p>Загрози</p> <p>Конкуренція сусідніх країн, що пропонують подібні і кращі продукти Висока відсоткова ставка, що погіршує інвестиційний клімат Питання в'їзду, безпеки та митного контролю Запущеність пам'яток історії Недоліки податкової системи Відсутність маркетингового просування</p>

На сьогодні Карпатський туристичний регіон, з огляду на своє унікальне рекреаційно-географічне положення на східному прикордонні

Європейського Союзу, розробляє масштабні маркетингово-інформаційну та інфра-структурно-інвестиційну стратегії, спрямовані на перетворення краю в один із основних осередків стійкого туризму та збереження природної й етнокультурної спадщини на Європейському континенті.

На підставі всебічного вивчення наявних проблем і рушійних сил регіону експертами ТАСІС за поширеною у світі методикою SWOT-аналізу складено аналітичну модель існуючих ризиків і дороговказів розвитку конкурентоспроможного на світовому ринку туристичного комплексу Карпатського регіону України, табл.2. Серед найгостріших проблем повноцінної інтеграції Карпатського регіону України у світовий туристичний простір домінує єдина: відсутність загальноприйнятних у світі стандартів туристичного сервісу на всіх етапах перебування туриста в даному регіоні. Тому іноземний турист зіштовхується в даному регіоні зі стількома проблемами побутового й іншого характеру, що в сумі вони переважають ефект задоволення туристичного інтересу чи рекреаційних потреб і створюють загалом негативне підсумовуюче враження від мандрівки.

Саме цією обставиною, очевидно, слід пояснювати статистичну закономірність різкого спаду кількості іноземних туристів у Карпатський регіон України до середини 1990-х рр. і дуже незначне нарощення їх кількості буквально за останні роки, але в складі переважно, організованих груп, а не наймасовішого в розвинених країнах сегмента туристів-індивідуалів, які здійснюють самостійні подорожі та залишають у країні у 2-3 рази більше коштів, ніж туристи в складі тур груп.

Висновки та перспективи подальших розвідок. На основі аналізу об'єктів промислового туризму, якими багатий Карпатський суспільно-географічний район, та методики SWOT-аналізу встановлено, що пріоритетне освоєння його рекреаційного потенціалу в поєднанні з новим видом туризму – промисловим, визначає сприятливі перспективи для його освоєння, змушує потенціал туризму служити на благо охорони природи, соціально-економічного розвитку та загальнокультурного рівня відвідувачів.

1. Пендерецький О.В. Промисловий туризм в Україні: стан, перспективи розвитку / О.В. Пендерецький // Український географічний журнал. – 2010. – № 3. – С. 48 – 51.
2. Пендерецький О.В. Географія народних промислів Західної України як об'єктів промислового туризму / О.В. Пендерецький // Економічна та соціальна географія: науковий збірник КНУ ім. Тараса Шевченка. – 2010. – № 1(61). – С. 122 – 128.
3. Пендерецький О.В. Концептуальна інформаційна кадастрова система об'єктів промислового туризму / О.В. Пендерецький // Науковий збірник КНУ ім. Тараса Шевченка – 2010. – № 8. – С. 59 – 64.
4. Мазур Ф.Ф. Соціально-економічні умови розвитку рекреаційної індустрії (на прикладі Карпатського регіону) / Ф.Ф. Мазур // Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури. – 2005. – С. 96.
5. Рудько Г.І. Конструктивна геоecологія / Г.І. Рудько, О.М. Адаменко // – К.: ТОВ „МАКЛАУТ” – 2008. – 320 с.
6. Рутинський М.Й. Туристичний комплекс Карпатського регіону України. /М.Й. Рутинський, О.В. Стецюк.// Навчальний посібник. – Чернівці: Книги – XXI. – 2008. – 440 с.